

OLIIY TA'LIM MUASSASALARIDA KOMPITENTLI BOSHQARUV XODIMLARINI
TAYYORLASHGA METODOLOGIK YONDASHUVLAR TAHLILI**Sadullaev Dilmurod Baxtiyor o'g'li***Toshkent davlat iqtisodiyoti universiteti "Innovatsion ta'lim" kafedrasining tadqiqotchisi.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Bir necha yillik izlanishlar asosida tadqiqot guruhi tomonidan davlat boshqaruvi sohasida faoliyat yurituvchi rahbarlarga xos bo'lgan kompetensiyalar va kompetentlik modeli rahbarlarning boshqaruv samaradorligini ta'minlovchi kompetensiyalar ro'yxati: xizmatga sadoqat, liderlik salohiyati, Boshqaruv professionalizmi, maqsad qo'ya olish, O'zgarishlarga moslashuvchanlik kabilar yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *boshqaruv, kompetentlik, kompetensiya, vatanparvarlik, mas'uliyat, burchga sadoqat, xalqqa xizmat qilish ishtiyoqi, xizmat, motivatsiya qilish, mustaqil qaror qabul qilish, kommunikativlik, ishonirish qobiliyati.*

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 19-sentabrdagi "Boshqaruv kadrlarini tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishga doir normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi 745-sonli qarorida "Nazariy va amaliy bilimlarni tizimlashtirish, mustahkamlash va kengaytirish ixtisoslashuvi va ularni muayyan masalalar va muammoli vaziyatlarga tatbiq etish "boshqaruv qarorlarini qabul qilishda hal qilishda foydalanish" ustuvor vazifa sifatida belgilangan [1]. Shu munosabat bilan strategiyani amalga oshirish monitoringi va baholashning dinamik jamlanmasini yanada takomillashtirish imkoniyati mavjud. kengaytiriladi.

Ta'limdagi farq uning ijodiy funksiyasi - rejalashtirish, tashkil etish, o'qitish, o'rganish, muvofiqlashtirish, rag'batlantirish, o'qitish va o'rganish bilan bog'liq. Bundan ko'rinib turibdiki, ta'lim-tarbiya mamlakatni boshqarishda an'anaviy o'qitish va tarbiyalash vazifalaridan tashqari muhim o'rin tutadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda ta'limni boshqarishning sakkizta asosiy tamoyillari qo'llaniladi (1-jadval).

Odatda O'zbekistonda ta'lim va kadrlar tayyorlashni boshqarishda ijodiy yondashuv tamoyilidan foydalaniladi. Uning qo'llanilishi quyidagi skriptni talab qiladi [3]:

o'quv faoliyatining xilma-xilligi: ma'ruza, laboratoriya va amaliy ma'lumotlar, seminar, kollegiya, mustaqil ta'lim, kasbiy amaliyot, yirik loyiha (ish) va boshqalar. Ularning maqsadi va vazifalari to'liq;

o'qitiladigan fanlar va ko'plab fanlarning maqsad va funksiyasi, tuzilishi va mazmuni jihatidan murakkabligi va tayyorlanayotgan shaxsning individualligi.

1-jadval**Ta'limni boshqarishning asosiy tamoyili**

№	Tamoyillarning nomlari
I. Vazifalarni boshqarishga qaratilgan	
1.	Muammoni hal qilishda ijodiy yondashuv (muammoga e'tibor qaratish uchun ijodiy fikrlashdan foydalanish)
2.	Muntazam ravishda ta'limni islohotlarni amalga oshirish (siyosat - rejalashtirish - amalga oshirish - rivojlanish monitoringi)
3.	Vaziyatli tashvish buzilishi (vaziyatga va bo'ysunuvchilarga moslashish qobiliyatidan oshib ketish)
4.	Xalqaro OTMlar bilan o'zaro hamkorlikni yo'lga qo'yish (aniq maqsadlar, foydali fikr)
II. Amalga oshirishga qaratilgan	
5.	Guruh va muloqot a'zolarining hamkorligi
6.	Xaridor uchun yopiq (mijoz, so'rovni bajarish uchun manfaatdor shaxs)
7.	Ijobiy munosabat, qulay muhit va shaxslararo muloqot (hamkasblarni qo'llab-quvvatlash va hurmat qilish qobiliyati)
8.	Xodimlarning vakolatlarini kengaytirish va malakasini oshirishni qo'llab-quvvatlash (vakolatni oshirish va kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini taqdim etish)

Innovation menejment asosida boshqaruv xodimlarni tayyorlash sifatini oshirishni tartibga solish tamoyili ham muhim o'rin tutadi. Ta'lim tizimi va uni yaratish muammosi kelajakda iqtisodiyotning xilma-xilligini hisobga olgan holda doimiy takomillashtirishni taqozo etadi. Aynan mana shu tamoyil ta'lim tizimini boshqarishda ijodiy yondashishni taqozo etadi. Boshqaruv xodimlar faoliyatining u yoki bu turiga ijodiy yondashadi, o'zining va talabning faoliyatini tez rivojlantirishga, uni eng yuqori sifatda bajarishga, natijalarni solishtirish va baholashga, o'z va o'ziga xosligini o'zgartirish, muammo paydo bo'lganda talabning faolligi bo'yicha xulosa chiqarishga harakat qiladi.

Tez o'zgaruvchan ta'lim tizimida yetakchi jamoaning moslashuvchanligi tamoyili qo'llaniladi. Yuqorida ta'kidlanganidek, bu holat o'quv faoliyatining xilma-xilligi, mavzuning xilma-xilligi va sub'ektning xilma-xilligi va faoliyatning individualligida namoyon bo'ladi.

O'zaro tushunish va uyg'unlik xilma-xillik g'oyasini belgilaydi. Bu tamoyildan, xususan, ta'lim tizimini boshqarishda foydalanish uning sifatini ta'minlaydi. Bunday holda, o'qituvchilar va talabalar quyidagilarning ma'nosi bo'yicha kelishib olishlari kerak:

- ijtimoiy va shaxsiy tajriba;
- mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishiga yo'nalish yoki manfaatdorlik;
- shaxsni ham kasbiy, ham ma'naviy jihatdan shakllantiradigan kasb yoki fan;
- fanning maqsadi va vazifasi.

Guruh (jamo) hamkorligi tamoyili odatda oliy ta'limning fakultet, kafedralar, ilmiy va boshqa bo'limlarini boshqarishda qo'llaniladi. Jamoaning qiziqishini ta'minlash va sog'lom hamkorlikni yo'lga qo'yish boshqaruv tezligiga ijobiy ta'sir qiladi. Xaridorni tartibli saqlash tamoyilini o'rganish O'zbekiston Respublikasida bozorini boshqarishda

qo'llaniladi, bunda xaridorni tanlashda xaridorning talabi hisobga olinadi. Shuningdek, xaridordan mavzularni tanlash so'raladi. Ijobiy teskari aloqa va qulay muhit tamoyili har doim o'rganishning boshqa tamoyillari bilan birgalikda qo'llaniladi. Ushbu tamoyil sherikni qo'llab-quvvatlash va hurmat qilish, talaba bilan hamkorlik munosabatlarini rivojlantirish uchun mo'ljallangan.

Vakolatlarni topshirish tamoyili odatda oliy ta'lim sohasida xodimlarning malakasini oshirishga yordam berish uchun qo'llaniladi. Bundan tashqari, oliy ta'limni boshqarish, oliy ta'lim ehtiyojlarini boshqarish, ta'lim muassasalarini boshqarishda ko'plab boshqa tamoyillardan foydalaniladi.

Innovation menejment asosida boshqaruv xodimlarni tayyorlash sifatini oshirishda ham individual yetakchilik va kollegiallik tamoyilidan foydalaniladi. Oliy ta'lim muassasasi rahbari bu jarayon uchun yagona mas'ul shaxs bo'lib, u boshqaruv bo'limidagi o'ziga bo'ysunuvchi xodimlar uchun javobgardir. Lekin bu shuni anglatadiki, har doim monopoliya tamoyiliga ko'ra yetakchilik qilish kerak. Rektor boshqa faoliyatini tashkil etishda jamoa yordamiga muhtoj. Bu, esa o'z navbatida, tashkilotni kollegial tamoyilga muvofiq boshqarish zaruratini oshiradi.

Ta'lim muassasasi ta'lim tizimini boshqarishda fan va texnikaning yutuqlaridan to'liq foydalanishi kerak. Shuning uchun bu davlatni boshqarishda ilmiy tamoyildan foydalanish muhim. Ta'lim tizimining ajralib turadigan xususiyatlaridan biri shundaki, u birinchidan, ta'lim xizmatlarini amalga oshiradigan xizmat ko'rsatuvchi bo'linma bo'lsa, ikkinchidan, mukofot ishlab chiqaruvchi birlikdir. Shunga asoslanib, ta'lim tizimini boshqarish bu ikki sohani boshqarish qobiliyatini o'z ichiga olgan keng qamrovli tadqiqotdir.

1960-1980-yillarda menejmentni rivojlantirishda «ijtimoiy tizim» maktabi vujudga keldi. Bu maktab vakillari (Amerikadan Ch. Bernard, G. Simon) zamonaviy menejmentda quyidagi umumiy yondashuvni qabul qildilar (2-jadval). Ushbu maktablarning vakili O'zbekistonda kompyuter texnologiyalari, matematik usullardan foydalangan holda zamonaviy menejment maqsadini tadqiq qilish g'oyasini ilgari suradi [4].

O'zbekistonda ta'limni boshqarish boshqa tizimlar singari tashkil etilgan va elementlar va elementlardan tashkil topgan tizimdir. Ta'limni boshqarish tizimining asosiy vazifasi butun jamiyat (jamiyat, muassasa va tashkilot) uchun malakali, yetuk talabalar jamoasini tayyorlashdan iborat. Bunday holda, tizimni tashkil etish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi [5]:

- ob'ektning tizim nuqtasi va tizim nuqtasi elementini aniqlash.
- ob'ektning asosiy vazifasini aniqlash.
- tizimning ixtirochilik strukturasi shakllantirish.

Amalda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida OTMlar faoliyati ham o'zgarmoqda. Shundan kelib chiqib, ular o'z rivojlanish strategiyalarini qayta qurish,

zamon talablari asosida takomillashtirish, boshqaruvning zamonaviy usullaridan foydalanishga majbur bo‘lmoqda.

Zamonaviy ta‘lim xizmatlari bozori dinamikasini hisobga olgan holda, oliy ta‘lim muassasalariga tashkiliy innovasiyalarning yuqori raqobatbardoshligini ta‘minlash uchun moslashuvchan va harakatchan xususiyatga ega bo‘lgan boshqaruvning organik tuzilishiga asoslangan tashkiliy individuallik zarur.

Bizningcha, oliy ta‘lim tizimida integratsion usulidan foydalanishning uchta asosiy modeli mavjud. Bular Yevropa, Amerika va Ociyo modellardir. Yevropa modeli ingliz, fransuz va nemis ta‘lim modellarini hamda Sharqiy Yevropa ta‘lim modelini o‘z ichiga oladi. Makalan, nemis modeli «ikkilamchi tamoyillar» (ya‘ni, ta‘limni rivojlantirish bilan bog‘lash) va barcha talabalar uchun bepul ta‘lim berish modelrning asosi hisoblanadi.

Yevropa ta‘lim tizimi o‘qitish va ishga joylashtirishning keng qamrovli tizimini, shu jumladan Mehnat va bandlik agentligi tomonidan bepul qayta tayyorlash tizimini o‘z ichiga oladi.

Oliy ta‘limning Yevropa modeliga asoslangan Angliyada ta‘lim samaradorligi, birinchi navbatda, uning moliyalashtirilishi va xalqaro ta‘limdagi o‘ziga xos farqlari bilan cheklanadi.

Bu holat jahon oliy ta‘lim tizimida keng tarqalgan bo‘lib, u globallasuv, globallasuv va integrasiya (internatsionalizm) tendensiyalarining o‘rib borishi bilan uyg‘un holda sodir bo‘lmoqda. Globallasuv odatda maxalliy OTMlarning uchta keng vazifasini anglatadi:

an‘anaviy ta‘lim berish;

dunyoning globallasuvi va galogenlanishi;

milliy qadriyatining tom ma‘noda ta‘lim berish jarayoniga tadbqiq qilish.

Globallasuv oliy ta‘lim tizimiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri (ta‘lim va fanni moliyalashtirish) va bilvosita (mehnat bozoridagi talab va taklif holatiga hamda mamlakatdagi iqtisodiy va texnologik farqlarga mos ravishda talabalar bilim va ko‘nikmalariga bo‘lgan ehtiyojni oshirish) ta‘sir ko‘rsatadi.

Hozirgi kunda O‘zbekiston Respublikasida oliy ta‘lim va umumiy ta‘limning globallasuviga milliy institutlar va tashkilotlar (BMT, UNESCO, Yevropa iqtisodiy hamjamiyati, G8 mamlakatlari) bilan xamkorlik qilmoqda. Oliy ta‘limga ko‘maklashish oliy ta‘lim muassasalariga akademik mustaqillik (avtonomizasiya) berish, o‘z rivojlanish strategiyasini belgilash, oliy ta‘lim muassasalari bilan jamoatchilik hamkorligi bilan bog‘liq muammolarni hal etish demakdir.

1. O O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 19-sentabrdagi "Boshqaruv kadrlarini tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishga doir normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi 745-sonli qarorida
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-con «2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning tapaqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni.
3. Akatov N.B. Upravlenie perexodom k samopazvivayushimcya innovacionnym organizasiyam: teoriya i praktika: monografiya. – Perm: Izd-vo Perm. nas. icled. politexn. un-ta, 2012. – 250 c.
4. Zaynutdinov Sh.N. va boshq. Menejment acoclari. – T.: Moliya, 2011. – 208 b.
5. Teshaboev T.Z. Oliy o'quv yuptlapida innovasion faoliyatni takomillashtipish yo'llapi.–T.: Fan va texnologiya, 2007. 129 b.